

**ecopedagogia, ciutadania i processos d'educació
permanent i popular**

Quaderns d'Educació Contínua

**ecopedagogia, ciutadania i processos d'educació
permanent i popular**

Editor

pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona, Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves Roselló, María José Picher, Carlos Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento, Manuela Fuentes Martínez, Lorena Ordiñana Pérez, Iolanda Corella Llopis, Francisca Borox López, Isabel Aparicio Guadas

Coordinació i gestió OJS

Iolanda Corella Llopis

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles (Escola de la Dona-Diputació de Barcelona), Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB), Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV), Francesca Salvà (UIB), Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas (UMA), Piergiorgio Reggio (UNICATT), Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi (UNIVR),

Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño Francés (IPF), Sebas Parra (UdG), Josep Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Àngel Marzo (UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando Marhuenda (UV), Fernando López Palma (UB), Lúcio C. Lima (UMINHO), Colin Lankshear (JCU), Michele Knobel (MSU), Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez (UVIC), Paula Guimarães (UL), Rosa M. Falgás (ACEFIR), Pep Lluís Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG), José Clovis Azevedo (Centro Universitário Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell (UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito (UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbiol González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI), David Abril (UIB), Loris Viviani (IPF), Mariola Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey (UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda Medina (UA).

Correcció i traducció

Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació

gap

Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa

Redacció, secretaria i administració:

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

Títol: La formación de las ideas 07

Autora: Victor Nubla

Tècnica: aquarel·la i tinta

Dimensions: desconegudes

Any: 2014

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

carpeta

Ecopedagogia: cap a una CUIdadania planetària

Cruz Prado Rojas • 5

Sabers pedagògics altermundistes i els aprenentatges eco-reflexius: una agenda de debat per a temps incerts

Jorge Osorio Vargas • 14

Museus, pensament socioecològic i pedagogies activistes de la imaginació

Darlene E. Clover i Lauren Spring • 20

Ecopedagogia: educació per i per a la vida en temps de pandèmia

David Abril • 37

contínua

El paper essencial de l'ecopedagogia en l'ensenyament de la ciutadania global i el desenvolupament sostenible

Greg William Misiaszek • 51

persones, territoris i experiències

Escola i ciutat: desdibuixant fronteres

Maje Asins, Cinta Blanch, Montse Maestre, Neus Mujal, Mar Rodríguez, Rosa Sambola i Aida Viñas • 57

Característiques neotèniques en ecosistemes virtuals d'aprenentatge per a l'educació contínua

Beltrán Seco Villalobos • 66

Sembrant la sostenibilitat en el terreny cooperatiu.

Projectes comunitaris entorn els aprenentatges vivencials que (ens) transformen

Doris Boira • 74

Transformar des de les arrels. La participació en l'àmbit de l'alimentació

Patricia Dopazo • 82

investigació

Educació en valors per a una ciutadania global

Carlos Alberto Torres • 89

arxiu

fotografia

Forn de Barraca. L'horta de València • 103

dialògica

"Jo que vaig a contar-te..." Notes sobre memòria, territori i feminisme en un procés d'investigació militant.

Alba Herrero Garcés • 105

llibres

Pedagogia de la terra. Moacir Gadotti. Publicacions de l'Institut Paulo Freire/ Edicions del CREC

Ernest Garcia • 113

Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitze el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i cursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

El paper essencial de l'ecopedagogia en l'ensenyament de la ciutadania global i el desenvolupament sostenible¹

Greg William Misiaszek, Ph.D.

Professor Ajudant, Beijing Normal University, Faculty of Education, Institute of Educational Theories; Director Associat, Institut Paulo Freire, UCLA; Co-editor, Global Comparative Education: Journal of the World Council of Comparative Education Societies (WCCES)

Traducció: Mariola Aparicio Cortés

L'objectiu de l'ensenyament ambiental és, ahora, *aprofundir* i *ampliar* la comprensió dels estudiants sobre qüestions mediambientals per ajudar a guiar les seues accions ambientals a través de la reflexió. És sabut que hi ha connexions inseparables entre actes humans de dany ambiental i injustícies socials (connexions *socioambientals*); tanmateix, molts estudiosos, jo mateix inclòs, defensem que aquestes connexions sovint no s'ensenyen en pedagogies ambientals o no en grau suficient (Gadotti, 2008a, 2008b; Gutiérrez i Prado, 1989; Kahn, 2010; Misiaszek, 2012, 2018, 2020a). S'ha trobat que moltes pedagogies ambientals, incloent molts models d'Educació per al Desenvolupament Sostenible (EDD) ignoren en gran mesura les connexions socioambientals a causa de les influències (o polítiques) dels que es beneficien de danys ambientals, sovint en nom del "desenvolupament". Tota l'educació és per al desenvolupament, encara que jo argumente que hem d'ensenyar a preguntar-nos, a qui beneficia?, a qui no beneficia?, i quines poblacions (per exemple, del nord-sud global, gènere, raça, religió / espiritualitat, socioeconòmiques) pateixen en major mesura

¹ (Publicat originalment a *Global Commons Review: The Magazine of the UNESCO Chair*, Número 0, www.globalcommonsreview.org, amb referències actualitzades)

el desenvolupament d'altres (Misiaszek, 2020b)? En aquest breu article, argumente que les tres pedagogies: de l'ecopedagogia, l'Educació per a la Ciutadania Global Citizenship Education (GCEG) i l'Educació per al Desenvolupament Sostenible (EDD) han de desvetllar de manera crítica la política oculta de les injustícies socioambientals (*aprofundir* els acords) i veure les injustícies des de les perspectives locals a les planetàries (*ampliar* els acords). (Misiaszek, 2018).

Procedent d'Amèrica Llatina i reinventat a partir de l'obra de Paulo Freire, l'objectiu de l'ecopedagogia és que els estudiants entenguin de manera crítica com els actes nocius mediambientals condueixen a opressions dels humans (*aspectes antropocèntrics*) i de la Terra (*aspectes biocèntrics*), i que també reflexionen sobre la política dels fets i com resoldre problemes contra les opressions socioambientals (Misiaszek i Torres, 2019). Com a pedagogies crítiques, alguns dels principals aspectes de l'ecopedagogia són els següents: creació d'espais d'aprenentatge democràtic on tant els estudiants com els professors construeixen currículums i plantegen problemes ambientals amb una atenció específica a la incorporació de diverses perspectives, disciplines i anàlisis històrics; ensenyament fonamentat en la comprensió de les opressions socioambientals dels que més pateixen (visió de baix a dalt); i establiment de la justícia socioambiental com a objectiu general de les accions dels estudiants i els professors. L'ensenyament ecopedagògic, per tant, hauria d'estar centrat en la transformació mitjançant debats que aborden quines accions són necessàries en les estructures socials, econòmiques i polítiques actuals de la societat, així com en les accions necessàries per canviar les estructures.

L'ensenyament de la ciutadania global (GC) no és un procés lineal, sinó un procés que implica ensenyar comprensions globals més profundes i ampliades de les diverses cultures del món per a la pau global. La intensificació de la globalització influeix en totes les societats del món de manera positiva i negativa, incloses les causes i els efectes dels danys ambientals. El GCE és fonamental per a l'ecopedagogia pel fet que permet ensenyar les causes i els efectes de la globalització en la connectivitat i en la solidaritat de la ciutadania, en la qual, com a humans, som tots companys, amb una casa compartida, la Terra (Misiaszek, 2015, 2018). L'ecopedagogia és essencial per al GCE ja que ensenya comprensions crítiques sobre els efectes de les accions ambientals dels humans des de perspectives globals fins locals (glocals) centrades en la política sovint oculta dels danys ambientals i amb l'objectiu de dur a terme accions transformadores a partir de la reflexió holística de les possibilitats de canvi no restringides. Aquestes dues pedagogies construeixen juntes espais d'aprenentatge *dins* i *entre* la comprensió socioambiental global i local. És impossible resoldre problemes globals, com ara la violència social i ecològica, sense comprendre les opressions que es produeixen a nivell local, ja que les solucions resultants són inherentment defectuoses pel fet de ser solucions de dalt cap a baix. El plantejament contrari (de baix cap a dalt) també és defectuós si es consideren únicament les perspectives locals

de les qüestions mediambientals, ja que els danys ambientals sovint no tenen límits geopolíticament, com ara el canvi climàtic i la contaminació atmosfèrica.

Tot i això, l'enquadrament “global” també pot ser massa limitat. Molts estudiosos, com Moacir Gadotti (2008a, 2008b), defensen que “món” i “global” haurien de ser ampliat, respectivament, a “planeta” i “planetaris”, amb la corresponent “educació per a la ciutadania planetària” del GCE. Com es pot comprendre a partir de la primera part del nom, el “planeta” transmet la necessitat d’ensenyar comprensions biocèntriques. Per altra banda, la part de “ciutadania planetària” pretén ensenyar la Terra com un únic ésser holístic del qual nosaltres, com a humans, som part, i que la Terra n’és el ciutadà. No s’han de prescindir dels marcs de GC / GCE, sinó que els dos models d’educació ciutadana es basen en ells, fent servir l’argument que sosté que l’ecopedagogia no elimina ni l’EDS ni altres pedagogies ambientals. El concepte “ciutadania planetària” indica que tots els éssers i coses del planeta estan afectats pels actes humans i la inclusió de GC / GCE de les societats / poblacions mundials és un valor afegit per acabar amb les injustícies socioambientals. Els ecopedagogs se centren en l’ensenyament crític de les connexions socioambientals perquè, com humans, som l’única part de la natura que actua a través d’autoreflexions; tanmateix, això no devalua la resta de la Terra. Totes les accions amb problemes ambientals es fan reflexionant sobre quins seran els beneficis. Tots ens beneficiem de danys ambientals tan aparentment insignificants com, per exemple, un interruptor de llum: s’ha de reflexionar sobre quin tipus de bombeta hi ha al llum (l’energia és eficient o no?), quina és la font d’energia (energia renovable? de carbó?) Els ecopedagogs ensenyen als estudiants alfabetitzacions ambientals crítiques, ja que Freire proposava que, l’ensenyament s’enfoque a què els estudiants llegeixen i rellegeixen el món, que llegeixen sobre els problemes ambientals a fi d’identificar a qui beneficia veritablement i a qui no, a reconèixer els efectes sobre la naturalesa, i a desconstruir allò que s’ensenyava als espais d’aprenentatge formal/informal, als mitjans de comunicació, a les nostres comunitats i al que s’expressa als mitjans socials.

L’objectiu de l’educació és sempre el “desenvolupament”. Tanmateix, igual com es plantegen problemes crítics com el de qui se’n beneficia, als estudiants se’ls ha d’ensenyar també a què es plantegen com s’emmarca la “D” en ESD i perquè, i com s’ha de valorar el desenvolupament en comparació amb l’equilibri de la natura i els drets i valors intrínsecs (Gadotti i Torres, 2009; Misiaszek, 2020b). En un món cada vegada més globalitzat, molts defensen que el «desenvolupament» devalua les marques contextuais locals i «del desenvolupament», ja que es mesuren com a èxit en el mercat global. En el cas de la “S”, els ecopedagogs plantegem quina forma d’avaluar el “desenvolupament” estem “sostenint”. Una pregunta freqüent als espais ecopedagògics és la següent: si el desenvolupament es mesura en un augment de consum de la societat, hi ha possibilitats de sostenibilitat mediambiental i/o igualtat glo-

bal amb una mesura del “progrés”? Pensem que l’ensenyament del desenvolupament sostenible –que integre tant eines ecopedagògiques com GCE crítiques– és fonamental per comprendre els problemes complexos a fi de poder oferir-ne solucions.

D’alguna manera, les anàlisis biocèntriques del desenvolupament constitueixen un enigma, ja que els humans, com a únics organismes autoreflexius i històrics, són els únics éssers que poden desenvolupar-se amb la resta de la naturalesa per sobreviure i s’adapten per restablir l’equilibri (Misiaszek, 2020a). Tot i això, aquest fet no disminueix la importància de l’ensenyament mitjançant lents planetàries. Les pràctiques i mètodes ecopedagògics qüestionen les ideologies i pedagogies mediambientals i ciutadanes que no solen posar-se en dubte i no van més enllà de les lents antropocèntriques. Algunes d’aquestes preguntes inclouen: Què és el desenvolupament?; Com afecta la globalització al desenvolupament de les trames i a les possibilitats de sostenibilitat?; Com encaixen els models de justícia global i incluiu en els marcs de desenvolupament sostenible?; Qui considerem com a conciutadans i quins són els criteris?; i de quina manera la resta de la natura fora dels humans s’encaixa en conceptes de desenvolupament, sostenibilitat, desenvolupament sostenible, ciutadania i ciutadania global? Aquestes qüestions són només unes de les poques que es poden plantejar en espais ecopedagògics de diàleg i anàlisi crítiques, de manera que els espais d’aprenentatge es converteixen en espais d’investigació crítica.

Tal com s’indica al llarg dels 17 objectius de desenvolupament sostenible (ODS) de les Nacions Unides, s’han d’afrontar els problemes socials i mediambientals de manera inclusiva, perquè fallar-ne algun suposa un fracàs de tots ells. La integració de l’ESD i la GCE crítica ajuda els estudiants a comprendre i respectar diversos marcs contextuais del desenvolupament i plantejar problemes sobre com es poden sostenir els desenvolupaments dins dels models de justícia socioambiental, i a buscar solucions dins d’aquest món cada vegada més connectat com a ciutadans globals. De manera similar als disputats terrenys de processos de globalització opressius o apoderadors, els models ESD i GCE també es converteixen en disputats terrenys per a les societats humanes i la resta de la natura. El que és crucial és que GCE i ESD ensenye a aprofundir i eixamplar la reflexió socioambiental dels estudiants sobre accions per assolir els ODS a fi de dur a terme una anàlisi crítica de necessitats més enllà dels objectius (Misiaszek, 2015, 2018, 2020a). És aquí on la docència i la recerca ecopedagògiques (i les eines ecopedagògiques) són indispensables. L’ensenyament ecopedagògic és fonamental en el model GCE-ESD per comprendre més plenament les raons dels actes dels danys ambientals que es produeixen, no sols per eixamplar les nostres perspectives mitjançant lents biocèntriques sinó també per reduir perspectives i poder conèixer així contextos locals a fi d’assolir una entesa multi-perspectiva sobre el desenvolupament i la sostenibilitat per part de la ciutadania, i poder, d’aquesta manera, salvar el planeta.

Referències bibliogràfiques

- GADOTTI, M. (2008a). *Education for sustainable development: What we need to learn to save the planet*. São Paulo: Instituto Paulo Freire.
- GADOTTI, M. (2008b). What we need to learn to save the planet. *Journal of Education for Sustainable Development*, 2(1), 21-30. Retrieved from <http://jsd.sagepub.com/cgi/content/abstract/2/1/21>
- GADOTTI, M., & Torres, C. A. (2009). Paulo Freire: Education for development. *Development and Change*, 40(6), 1255-1267. doi:10.1111/j.1467-7660.2009.01606.x
- GUTIÉRREZ, F., & Prado, C. (1989). *Ecopedagogia e cidadania planetária. (Ecopedagogy and planetary citizenship)*. São Paulo: Cortez.[Hi ha traducció al català: Publicacions de l'Institut Paulo Freire-Edicions del CREC; 2000, Xàtiva]
- KAHN, R. (2010). *Critical pedagogy, ecoliteracy, and planetary crisis: The ecopedagogy movement* (Vol. 359). New York: Peter Lang.
- MISIASZEK, G. W. (2012). Transformative environmental education within social justice models: Lessons from comparing adult ecopedagogy within North and South America. In D. N. Aspin, J. Chapman, K. Evans, & R. Bagnall (Eds.), *Second international handbook of lifelong learning* (Vol. 26, pp. 423-440). London: Springer.
- MISIASZEK, G. W. (2015). Ecopedagogy and citizenship in the age of globalisation: Connections between environmental and global citizenship education to save the planet. *European Journal of Education*, 50(3), 280-292. doi:10.1111/ejed.12138
- MISIASZEK, G. W. (2018). *Educating the global environmental citizen: Understanding ecopedagogy in local and global contexts*. New York: Routledge.
- MISIASZEK, G. W. (2020a). *Ecopedagogy: Critical Environmental Teaching for Planetary Justice and Global Sustainable Development*. London: Bloomsbury.
- MISIASZEK, G. W. (2020b). Ecopedagogy: teaching critical literacies of 'development', 'sustainability', and 'sustainable development'. *Teaching in Higher Education*, 25(5), 615-632. doi:10.1080/13562517.2019.1586668
- MISIASZEK, G. W., & Torres, C. A. (2019). Ecopedagogy: The missing chapter of Pedagogy of the Oppressed. In C. Torres, A. (Ed.), *Wiley Handbook of Paulo Freire* (pp. 463-488). New Jersey: Wiley-Blackwell.

Revista semestral
hivern 2020 · Núm. 44
12 €

ISSN 1575-9016

9 771575 901009

TAREPA - PV

Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

Associació de Persones
Adultes Participants
CPFPAFRANCESCOSCHIMORATA

Q

